

30 października 2018



Chmielnik - dawne miasto prywatne

Miasto położone jest na pograniczu Pogórza Szydłowskiego i Niecki Nidziańskiej nad rzeką Mruczą, u źródeł rzeki Schodniej (Wschodniej). Jego nazwa sugeruje, że dominującą uprawą w jej okolicy był niegdyś chmiel, tradycyjny "polski" dodatek smakowy do piwa. Z piwem, a raczej jego zbytem, wiązać można twierdzenie, że Chmielnik położony był na skrzyżowaniu traktów handlowych, które dały mu początek. Tak więc to zamożność chmielnickich kupców stała u podstaw dobrobytu miasta, wzbogacając je o budowle, które niestety nie dochowały się do naszych czasów. Z dawnej przeszłości pozostał układ urbanistyczny z XVI wieku, z zabudową z XIX lub XX wieku.

Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca Chmielnika pochodzi z roku 1229, kiedy to osada była własnością książęcą. Na jej polach (w okolicy wsi Glinki i Skadli), 18 marca 1241 r. rozegrała się bitwa rycerstwa małopolskiego z wojskami mongolskimi siejącymi ogromne zniszczenia na ziemiach Sandomierszczyzny (nazywanymi Tatarami - od słowa Tartaria, czyli

tu: z Piekła rodem). Poległych rycerzy pochowano w kopcach we wsi Łagiewniki, nieopodal Chmielnika. Jak czytamy na oficjalnej stronie Gminy Chmielnik, na podstawie inwentarza kościoła w Gnojnie z roku 1677 wiadomo, że miejsce bitwy nosiło nazwę Wesołe Pole i znajdowało się na terenie folwarku Łagiewniki.

Osada Łagiewniki koło Chmielnika powstała poprzez zamianę dokonaną pomiędzy księciem sandomierskim Bolesławem Wstydlwym a Mikołajem Sieciesławowiczem herbu Odrowąż, właścicielem wsi Chęciny. W dokumencie z 1275 roku czytamy, że książę przenosi na nowe miejsce mieszkańców Łagiewnik, wsi pod Chęcunami (obecnie Podzamcze, część wsi Starochęciny), oraz ich rodziny i dobytek, zachowując jednak ich prawa, obowiązki oraz nazwę osady. W ten sposób owi "chęcińscy" łagiewnicy ("łagiewnikami" określano producentów piwa), pojawili się w okolicy Chmielnika w końcu XIII wieku, natomiast wieś Chęciny stała się własnością monarchy. Przypuszcza się, że zamiana ta miała związek z odkryciem złóż rud ołowiu w okolicy Chęciny, co dało początek zamkowi i miastu Chęciny...

Od końca XIII w. lub z początkiem XIV w. dobra Chmielnik stały się własnością prywatną, a pierwszym jego prywatnym właścicielem był zapewne Mikołaj Sieciesławowicz z rodu Odrowążów. Tej też rodzinie należy przypisać erygowanie w 1 poł. XIV w. parafii i kościoła pw. Wszystkich Świętych. Osadnictwo tutejsze rozwijało się na tyle pomyślnie, że właściciel miasteczka zdecydował się około roku 1470 w miejsce drewnianej, wznieść nową, murowaną świątynię (jest to dziś kościół znajdujący się na zachód od zabudowy miasta, przy cmentarzu grzebalnym). W opisie Jana Długosza (1470-1480) wieś jest własnością Andrzeja Piandziszowskiego z Oleśnicy herbu Dębno - we wsi obejmującej 9 łanów (czyli od 16 do 24 ha powierzchni), wzmiankowano trzy karczmy, co potwierdza spory ruch na przebiegających przez osadę traktach handlowych - buskim i szydłowskim.

W XVI stuleciu Chmielnik był własnością przedstawicieli rodu Dębnów, który w poprzednim XVI wieku, odnosił spektakularne sukcesy, osiągając status jednej z najbogatszych i najbardziej wpływowej rodziny w Królestwie Polskim. Silnie rozrodzony ród ten w końcu XV stulecia podzielił się na kilka odrębnych gałęzi rodowych - w tym m.in. rodzinę Oleśnickich. Z nich Jan Oleśnicki, żarliwy protestant, Arianin, wystarał się o zezwolenie królewskie na lokację miasta Chmielnik na prawie magdeburskim. Powstało ono na terenie leżącym do wsi Chmielnik oraz na części folwarku dziedzica.

Lokacja przeprowadzona została pomyślnie. Akt lokacyjny datowany jest na 9 marca 1551 r. Osadzone miasto otrzymało stosowne przywileje, w tym okres zwolnienia z wszelkich podatków na lat dwanaście, trzy terminy na jarmarki doroczne (z niemieckiego -jahrmarkt - targ doroczny), oraz targi cotygodniowe odbywane we czwartki. Z tego czasu zachował się układ przestrzenny miasta: główny plac miejski, czyli duży prostokątny rynek z

wychodzącymi z niego ośmioma ulicami.

W mieście powstałym z inicjatywy protestanckiego właściciela, funkcjonował dotychczas kościół parafialny, który w 1558 r. odebrany został katolikom i przekształcony został na zbór protestancki. Od tego czasu był to jeden najważniejszych ośrodków różnowierczych w Polsce, wiązany z wyznaniem „szwajcarskim” (czyli kalwińskim), a także z nurtem antytrynitarskim (z tzw. arianami, albo poprawniej: braćmi polskimi). To właśnie w Chmielniku, miały miejsce synody kalwińskie w latach: 1644, 1650, 1663, 1666, a w roku 1676 - nawet synod generalny!

Kres tutejszemu różnowierstwu zadała słynna już decyzja Sejmu Rzeczypospolitej, której konsekwencją było wypędzenie z miasta i kraju braci polskich. Wybrali oni drogę tułaczki po obcych krajach - osiedli w Siedmiogrodzie (na Węgrzech), we Francji, czy też w Anglii. Profesor Zbigniew Ogonowski, wybitny znawca tematyki braci polskich, tak opisuje likwidację zboru mniejszego w dziele „Myśl ariańska w Polsce XVII wieku”: „Ostateczny kres istnieniu Kościoła ariańskiego w Polsce położył rok 1658. Zebrany w tym roku sejm podjął uchwałę o wypędzeniu arian z granic Polski. Pozostawiono im trzy lata na uporządkowanie swych spraw majątkowych. Po tym terminie (skróconym na następnym sejmie do lat dwóch) każdy, kto by szerzył bądź choćby tylko wyznawał arianizm, miał być karany gardłem. Pozostać w kraju mieli prawo jedynie ci, którzy zadeklarowali gotowość zmiany wyznania na katolickie bądź protestanckie. W rok później nowa uchwała sejmu skróciła ten termin do lat dwóch oraz postanawiała, że warunkiem pozostania w Rzeczypospolitej jest przejście na katolicyzm”.

W ten sposób przestał de facto istnieć najbardziej radykalny, najbardziej polski, najbardziej „sandomierski” nurt duchowości religijnej, powstały w XVI stuleciu. Zbory „ariańskie” uległy zamknięciu lub przeorganizowały się w duchu kalwinizmu, odebrane kościoły na powrót zostały przekazane Kościołowi katolickiemu. Nabożeństwo protestanckie dla rodzin szlacheckie urodzonych przeniesione zostało do ich siedzib domowych, czyli dworów, zaś dla „miejskich” wyznawców protestanckich z Chmielnika czy nieodległego Rakowa wyznaczono zbór kalwiński w Radostowie.

Dopiero w roku 1730 r., Jerzy Marcin Ożarowski, właściciel Chmielnika, w miejscu zburzonego zboru protestanckiego (gdzie przenieśli się po oddaniu kościoła Św. Trójcy na powrót katolikom po 1659 r.), zapoczątkował wznoszenie nowej, murowanej świątyni katolickiej. Zgodnie z wymaganiami epoki, fasadę budynku usytuowano na osi głównej ulicy prowadzącej z rynku, natomiast dawny kościół Św. Trójcy zamieniono na cmentarny.

Z braćmi polskimi wiążą historycy skryształizowanie się najbardziej rewolucyjnego poglądu w

Europie XVI wieku - a mianowicie: tolerancji religijnej. Myśl taka, że można wybierać religię samemu, zgodnie ze swoim sumieniem, była jedną z podstawowych norm wśród różnowierców w Chmielniku i w Rakowie, podstawą wiary.

Swoboda wyznania w Chmielniku objęła również społeczność żydowską, zamieszkującą domy w mieście. Świadczy o tym walnie zezwolenie ze strony właściciela na wzniesienie na terenie miasta synagogi (w latach 1633-1634). Budowla ta wzniesiona została w centrum ówczesnej „dzielnicy” żydowskiej i stanowiła wraz z kahałem i domem talmudycznym ważniejszy ośrodek religijny w Małopolsce. Nic więc dziwnego, że miejsce to jest wyjątkowe dla Żydów po dzień dzisiejszy.

W wieku XIX zamieszkująca w Chmielniku ludność żydowska miała w wielkim poważaniu zarówno miasto i jego władze, jak również jego właścicieli. W latach międzywojennych XX wieku przedstawiciele miejscowych Żydów uzyskali znaczny wpływ na gospodarczy i społeczny obraz miasteczka, co nadało mu specyficzny charakter i koloryt. Z tego czasu pochodzi znakomita większość zachowanych do dnia dzisiejszego zabytków, „judaików”, takich jak: synagoga, kamienice w mieście i dwa kirkuty.

Od kilku lat w Chmielniku, w połowie czerwca, odbywa się impreza „Spotkania z kulturą żydowską”. Warto się na nią wybrać, a przy okazji zwiedzić miasto. Na te spotkania przybywa wielu gości spoza województwa świętokrzyskiego.

Galeria zdjęć

